

Małgorzata Dajnowicz

Działalność polityczna elit Narodowej Demokracji na Białostocczyźnie w latach 1918–1928

Uwagi wstępne

Elity polityczne związane ze środowiskiem politycznym Narodowej Demokracji były przedmiotem zainteresowania polskich uczonych. Pokłosiem wieloletnich badań nad elitami politycznymi, szczególnie intensywnie prowadzonymi od lat osiemdziesiątych, stały się liczne studia Romana Wapińskiego¹, Krzysztofa Kawalca², Teresy Kulak³, Ewy Maj⁴ czy Szczepana Wierzchosławskiego⁵. Wymienić trzeba zwłaszcza studia poświęcone twórcom i najważniejszym liderom Narodowej Demokracji (Janowi Popławskiemu, Romanowi Dmowskiemu czy Zygmuntowi Balickiemu). Opracowania poświęcone środowiskom endeckim regionalnym opublikowali zwłaszcza wymieniona Ewa Maj (lubelskie) oraz Szczepan Wierzchosławski (zabór pruski). Dotychczas jednak skupiano się głównie nad badaniami elit politycznych o zasięgu krajowym.

Elity to grupy społeczeństwa cieszące się autorytetem, wysoką pozycją w społeczeństwie, pełniące szczególną rolę społeczną oraz wyróżniające się działaniami na rzecz środowiska, oddziaływaniem społecznym. Przedstawiciele elit zajmują również naczelne pozycje w instytucjach czy organizacjach społeczno-politycznych. Elity Narodowej Demokracji (związane między innymi ze strukturami partyjnymi takimi, jak Związek Ludowo-

---

¹ R. Wapiński, *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław 1991; idem, *Elita endecka. Przyczynek do dziejów kształtowania się grup przywódczych polskich partii politycznych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 543, Wrocław 1981, s. 441 – 452.

² K. Kawalec, *Roman Dmowski*, Warszawa 2009.

³ T. Kulak, *Jan Ludwik Popławski 1854 – 1908. Biografia polityczna*, Wrocław 1984, t. 1-2.

⁴ E. Maj, *Narodowa Demokracja w województwie lubelskim w latach 1918 – 1939*, Lublin 2002.

⁵ Sz. Wierzchosławski, *Elity polskiego ruchu narodowego w Poznańskim i w Prusach Zachodnich w latach 1850 – 1914*, Toruń 1992.

-Narodowy, Stronnictwo Narodowe czy Obóz Wielkiej Polski) reprezentowali instytucje państwowe i samorządowe, organizacje społeczne, grupy związane z inicjatywami wydawniczymi (głównie z prasą), pełnili funkcje w parlamencie i na poziomie sejmików czy gmin.

Do wyłonienia elit Narodowej Demokracji w województwie białostockim przyjęto kryterium formalno-funkcjonalne, wyszczególniając i poddając analizie reprezentantów związków, partii, szeroko rozumianych władz, jednocześnie cieszących się autorytetem w społeczeństwie⁶. Elity polityczne związane z endecją, których działalność polityczna uwidoczniła się na obszarze Białostoczczyzny, były to grupy reprezentujące głównie inteligencję miejską oraz środowisko ziemiańskie. W środowisku wiejskim do elit mogli być włączeni także wywodzący się z środowisk chłopskich, szczególnie cenieni w środowisku wiejskim z powodu pełnionych funkcji urzędniczych, społecznych, politycznych. Znacząca część opisywanych elit politycznych posiadała wykształcenie uniwersyteckie (prawnicy, lekarze, inżynierowie, księża). Wydaje się jednak, że na poziomie regionalnym kluczowe znaczenie w kwestii włączenia grup czy osób do kręgów elit miała ich aktywność społeczna, polityczna, szeroko rozumiane zaangażowanie na rzecz lokalnego środowiska, w mniejszej mierze znaczenie miało wyższe wykształcenie. Także i kobiety z kręgów elit cieszące się autorytetem w społeczeństwie wyróżniały się pośród innych kobiet zaangażowaniem w życie publiczne regionu (społeczne, polityczne).

Elity Narodowej Demokracji województwa białostockiego w opisywanym okresie chronologicznym to urodzeni głównie pod koniec XIX wieku, działalność polityczną i po części zawodową rozpoczynający przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Około 1928 roku działalność polityczną (często bardziej radykalną w stosunku do działalności poprzedniego pokolenia) w strukturach endeckich podjęli również urodzeni około 1905 roku.

W analizowanym okresie chronologicznym województwo białostockie było terenem złożonym z części odrębnych w okresie zaborowym: łomżyńskiego i rejonu suwalsko-augustowskiego (jako części guberni suwalskiej), leżących w granicach byłego Królestwa Polskiego oraz terytorium dawnej guberni grodzieńskiej, leżącej w obszarze Cesarstwa Rosyjskiego z tak zwanym obwodem białostockim i stolicą byłej guberni w Grodnie. Region ten położony był „w orbicie wpływów” dwóch ważnych ośrodków wielkomiejskich – Warszawy i Wilna. W Grodnie i Suwałkach odczuwalne były silne oddziaływania Wilna, w Łomży i Białymstoku – Warszawy. W okre-

⁶ Zob. R. Wapiński, *Elita endecka...*, op. cit.

sie II Rzeczypospolitej województwo białostockie (Białostocczyzna) był to obszar złożony pod względem etniczno-religijnym. W miastach, podobnie jak w większości ówczesnych miast ziem polskich, dominowali Żydzi i Polacy, swoją pozycję zaznaczali również Niemcy, Rosjanie, a w Białymstoku i Grodnie aktywność polityczną zapoczątkowały elity białoruskie. Niniejsza mozaika narodowościowo-wyznaniowa rzutowała w pewnym zakresie na przyjmowanie przez mieszkańców województwa poglądów politycznych. Wpływy polityczne poszczególnych nurtów politycznych odzwierciedlały także sympatie elit działających na danym terenie.

Zasięg wpływów Narodowej Demokracji w świetle wyborów parlamentarnych

Wyzwolenie obszarów województwa białostockiego spod okupacji niemieckiej odbywało się w miesiącach wiosennych i letnich 1919 roku, w związku z tym wybory do Sejmu Ustawodawczego odbyły się na tym obszarze w różnych terminach, na większości obszaru stosunkowo późno w porównaniu do wyborów w innych częściach Polski. Na terenie powiatów łomżyńskiego, kolneńskiego, ostrołęckiego i ostrowskiego, podobnie jak w centralnej Polsce wybory ogłoszono na 26 stycznia 1919 roku. W powiatach augustowskim, suwalskim i części sejneńskiego wybory zaplanowano na 16 lutego 1919 roku, a w białostockim, sokólskim i bielsko-podlaskim wybory odbyły się dopiero 15 czerwca 1919 roku.

Spektakularny sukces w wyborach do Sejmu Ustawodawczego odniosły ugrupowania prawicowe, które utworzyły klub sejmowy Związku Ludowo-Narodowego. Początkowo z niniejszym klubem sejmowym związanych było ponad 20 posłów, którzy do Sejmu weszli z list Związku Sejmowego Ludowo-Narodowego (okręg wyborczy 2 obejmujący powiaty augustowski, sejneński i suwalski), Zjednoczenia Ludowo-Demokratycznego (okręg 3 złożony z powiatów kolneńskiego, łomżyńskiego, mazowieckiego, ostrołęckiego, ostrowskiego i szczuczynskiego), Związku Narodowo-Chrześcijańskiego (okręg 33 utworzony z powiatów białostockiego i sokólskiego) i Polskiego Komitetu Wyborczego Powiatowego (okręg 34 obejmujący powiat bielski). W Związku Sejmowym Ludowo-Narodowym pozostało kilku posłów związanych z Białostocczyzną: ks. Kazimierz Lutosławski (Łomżyńskie), ks. Stanisław Szczęsnowicz (Suwałki), Michał Arcichowski, Michał Żero (okręg bielski), Andrzej Małyszko (okręg białostocki i sokólski). Z niniejszymi posłami ściśle współpracowali inni posłowie, wchodzący także w skład innych klubów, przykładowo Józef Zmitrowicz (Białystok),

reprezentujący w Sejmie Klub Zjednoczenia Mieszczańskiego. Dobrym przykładem współpracy były kontakty z posłami Białostoczczyzny Witolda Staniszkisa, wybranego do Sejmu Ustawodawczego z okręgu 11 (powiaty sieradzki, wieluński). Witold Staniszkis był związany z łomżyńskimi strukturami endeckimi już przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości i od 1922 roku wybierany do Sejmu z okręgu obejmującego powiaty zachodniej części województwa białostockiego.

W pierwszych wyborach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości frekwencja wyborcza na obszarze Białostoczczyzy osiągnęła wynik ponad 76% (zbliżony do frekwencji wyborczej na obszarze byłego Królestwa Polskiego – 77%). Najwyższą frekwencję zanotowano w okręgu wyborczym 3, w którym głosowało ponad 81% uprawnionych, następnie 33 – 75%, 2 – 72% i w 34 okręgu – 59%. Warto podkreślić wyjątkowo wysoką frekwencję na obszarze powiatów sokólskiego (90%), mazowieckiego (86%), ostrołęckiego i szczuczyńskiego (81%) oraz miast Wysokie Mazowieckie i Kolno (88%)⁷. Wysoka frekwencja wyborcza wyraźnie uwidaczniała się na obszarze Białostoczczyzy z przewagą mieszkającej na danym terenie ludności polskiej (katolickiej), czyli na terenie zachodniego i środkowego obszaru województwa, a w części południowo-wschodniej, terenach z dominacją ludności białoruskiej (prawosławnej) frekwencja była niska; w niektórych miejscowościach gmin białoruskich (z mieszkańcami o wyznaniu wyłącznie prawosławnym) oscylowała wokół zaledwie 5% (Łosice, Orla). Należy zgodzić się także z wcześniejszymi ustaleniami badawczymi, dotyczącymi oceny wyborów do Sejmu Ustawodawczego na terenie Białostoczczyzy, że ludność zwłaszcza polska, z entuzjazmem udawała się do urn wyborczych, wydarzenia zapowiadającego symboliczny chronologiczny początek odbudowy struktur państwowości Polski. Szczególnie aktywni pod względem frekwencji wyborczej byli mieszkańcy wsi postszlacheckich, terenów polskich, na których ludność okazywała silne przywiązanie do tradycji, polskości, katolicyzmu i autorytetu Kościoła⁸.

Szeroko rozumiana prawica w województwie białostockim osiągnęła poparcie oscylujące pomiędzy 75% poparciem w powiatach augustowskim, sejneńskim, suwalskim i ponad 83% wynikiem oddanych głosów w powiecie bielskim. Na podkreślenie zasługuje fakt masowego głosowania mieszkańców gmin wiejskich na Zjednoczenie Ludowo-Narodowe (przykładowo, w niektórych gminach powiatów mazowieckiego, łomżyńskiego

⁷ Obliczenia na podstawie: *Statystyki Wyborów do Sejmu Ustawodawczego*, red. L. Krzywicki, Warszawa 1921, s. 15 – 16, 58 – 59.

⁸ Zob. i por. J.J. Milewski, *Z dziejów województwa białostockiego w okresie międzywojennym*, Białystok 1999, s. 36 – 37.

i szczuczyńskiego na ugrupowanie głosowało od 95% do blisko 100% wyborców). Bardzo wysoki wynik osiągnął Związek Sejmowy Ludowo-Narodowy w części gmin wiejskich powiatów augustowskiego, suwalskiego i sejneńskiego (prawie 100% oddanych głosów) oraz Związek Narodowo-Chrześcijański w powiecie sokólskim (92%)⁹.

Następne wybory do Sejmu i Senatu odbyły się 4 i 11 listopada 1922 roku. Przez zawiązane już w tym czasie na obszarze województwa struktury endeckie oraz wsparcie ze strony struktur centralnych kampania wyborcza została przeprowadzona bardzo aktywnie. Od maja 1919 roku zaczęto prace nad powołaniem oddziałów Związku Ludowo-Narodowego. Szeroką inicjatywę w tym zakresie wykazywali posłowie, zwłaszcza Kazimierz Lutosławski, który wspierał także powoływanie oddziałów terenowych Związku na obszarze ziem sąsiednich, między innymi zaangażował się w powstanie oddziału wileńskiego Związku Ludowo-Narodowego¹⁰.

Przedwyborczą agitację prowadziły przede wszystkim powstające na terenie województwa koła terenowe Związku Ludowo-Narodowego. Przykładowo, łomżyńskie koło Związku Ludowo-Narodowego powstało w lutym 1920 roku (w skład którego weszły również kobiety)¹¹. Koła Związku Ludowo-Narodowego powstały w Grodnie w sierpniu 1921 roku, w październiku 1921 roku w Białymstoku, w lutym 1922 roku w Sokółce. Najbardziej owocny w kwestii zakładania kół terenowych Związku Ludowo-Narodowego na obszarze województwa był rok 1921, ponieważ już w pierwszej połowie 1922 roku koła Związku prowadziły działalność w większości miast i miasteczek województwa białostockiego¹².

Agitację wyborczą prowadzono między innymi na łamach prasy lokalnej (przykładowo, w „Kurierze Białostockim”, „Gazecie Łomżyńskiej”) jak i centralnej. W „Gazecie Warszawskiej” zamieszczano liczne sprawozdania dotyczące przygotowań Narodowej Demokracji do wyborów parlamentarnych w 1922 roku. Zazwyczaj za organizowanie takich wieców politycznych na terenie Białostocczyzny, z udziałem delegatów centralnych Związku Ludowo-Narodowego, odpowiedzialni byli posłowie reprezentujący województwo i ziemie sąsiednie, a wsparcia organizacyjnego udzielali lokalni działacze. Na łamach „Gazety Warszawskiej” opisywano działania

⁹ Ibidem.

¹⁰ *Zjazd 3500 delegatów z całej Polski Związku Ludowo-Narodowego*, „Dziennik Wileński” 1919, nr 22, s. 1.

¹¹ *Organizacyjne zebranie Związku Ludowo-Narodowego*, „Gazeta Łomżyńska” (dalej: „GŁ”) 1920, nr 15, s. 5.

¹² *Lipsk nad Biebrzą*, „GŁ” 1922, nr 8, s. 4; por. H. Majecki, *Narodowa Demokracja we wschodniej części województwa białostockiego w latach 1919 – 1939*, „Studia Podlaskie” 1997, t. 7, s. 69 – 70.

przedwyborcze wielu posłów endeckich, prócz wymienianego Kazimierza Lutosławskiego, między innymi Józefa Jankowskiego, Michała Arcichowskiego, Jana Załuski, Stanisława Włodka¹³. Ze Związku Ludowo-Narodowego w skład Sejmu I kadencji weszli Kazimierz Lutosławski, Michał Arcichowski, Jan Harusewicz (Ostrów Mazowiecka), Zygmunt Kadłubowski (Suwałki), Adam Mieczkowski (ostrołęckie), Jan Załuska, Adam Chętnik (łomżyńskie), Franciszek Wierzbicki i Romuald Bielicki (Łomża), Witold Staniszkis, Józef Jankowski (po zmarłym w 1924 roku ks. K. Lutosławskim). Z licznym gronem posłów endeckich Białostoczczyzny współpracował przykładowo działacz Narodowej Demokracji Zygmunt Berezowski, poseł z okręgu Piotrkowa Trybunalskiego, w następnych kadencjach Sejmu wybrany z okręgu powiatów Ostrów Mazowiecka i Wysokie Mazowieckie.

Frekwencja wyborcza w wyborach do Sejmu i Senatu I kadencji na obszarze czterech okręgów wyborczych, leżących w obrębie województwa białostockiego, przedstawiała się następująco: w okręgu wyborczym 7 (obszar powiatów Łomża, Kolno, Ostrołęka, Szczuczyn) frekwencja była najwyższa i wyniosła aż 78% pod względem odsetka oddanych głosów przez ludność uprawnioną do głosowania, następną lokatę zajął okręg wyborczy 5 (złożony z powiatów Białystok, Sokółka, Wołkowysk), w którym głosowało 68% uprawnionych, w okręgu 4 (obejmującym powiaty Ostrów, Białowieża, Wysokie Mazowieckie) – 67% i w okręgu wyborczym 6 (w skład którego weszły powiaty Grodno, Suwałki, Sejny, Augustów) – 66%. Pod względem oddanych głosów Białostoczczyzna nie odbiegała znacząco od średniej krajowej (68% frekwencja wyborcza). W analizie frekwencji wyborczej na poziomie powiatów wyłaniał się obraz wysokiej frekwencji w powiatach Wysokie Mazowieckie (87%), Szczuczyn (82%) i Ostrołęka (81%). Najmniej uprawnionych do głosowania poszło do urn w powiecie Grodno (64%) i Bielsk (52%). Wysoką aktywnością wyborczą wyróżniali się również mieszkańcy miast Wysokie Mazowieckie, Szczuczyn, Augustów, Sokółka (w których głosowało 89% uprawnionych w pierwszym, 85% w drugim i trzecim oraz 83% w kolejnym wymienionym mieście). W Białymstoku frekwencja wyniosła 71%. Bardzo niską frekwencję wyborczą zanotowano na obszarze gminy Krasnowo (9%) powiatu sejneńskiego oraz Pasynki (23%) i Orla (26%) powiatu bielskiego¹⁴. Podobnie jak w poprzednich wyborach do Sejmu Ustawodawczego, w 1922 roku potwierdziła się duża aktywność wyborcza ludności mieszkającej w zachodniej części woje-

¹³ *Głos województwa białostockiego*, „Gazeta Warszawska” (dalej: „GW”) 1922, nr 159, s. 3; W., *Zjazd Związku Ludowo-Narodowego w Białymstoku*, „GW” 1922 nr 178, s. 6.

¹⁴ Obliczenia na podstawie: *Statystyki wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 5 i 12 listopada 1922 roku*, Warszawa 1926, s. 17 – 21.

wództwa, ze szczególnym wyróżnieniem pod tym względem mieszkańców terenów postszlacheckich. W niewielkim stopniu z uprawnień wyborczych korzystała mniejszość narodowa białoruska, zamieszkująca zwłaszcza tereny wiejskie oraz mniejszość litewska, z terenów objętych w tym czasie najprawdopodobniej konfliktami granicznymi polsko-litewskimi.

W kwestii oceny wpływów politycznych ugrupowań związanych z decyzją, odzwierciedlonych w wynikach wyborczych, należy podkreślić, że na blok Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej (w skład którego weszły reprezentacje Związku Ludowo-Narodowego, Narodowej Organizacji Kobiet, Narodowo-Chrześcijańskiego Stronnictwa Ludowego i Chrześcijańskiej Demokracji) oddano w województwie białostockim najwięcej głosów. Jedyne w okręgu wyborczym 5 Bloku Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej zajął drugą pozycję (zdobywając 23% oddanych głosów, w niewielkim stopniu wyprzedził Związek Bloku Mniejszości Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej), w pozostałych okręgach osiągnięcia bloku przedstawiały się kolejno: okręg wyborczy 4 – 57% poparcie, okręg wyborczy 7 – 56%, okręg wyborczy 6 – 27%. Wyraźny sukces Narodowa Demokracja uzyskała w powiecie Wysokie Mazowieckie, gdzie na listę Chrześcijańskiego Związku oddano 78% głosów, także w powiecie Ostrowo znotowano 55% poparcie oraz Łomża – 54%. W miastach głosy zostały rozłożone pomiędzy Chrześcijański Związek Jedności Narodowej, Blok Mniejszości Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej i inne mniejsze ugrupowania (przykładowo, Białystok, gdzie blok prawicy osiągnął wynik 27% oddanych głosów), a na obszarze znaczącej części gmin województwa polska prawica cieszyła się bardzo dużym poparciem ludności. Dotyczyło to zwłaszcza obszarów zachodniej części Białostocczyzny. Należy w tym miejscu przywołać gminy wymienianego powiatu Wysokie Mazowieckie, na obszarze których poparcie dla niniejszego bloku prawicy sięgało 80% (Sokoły, Poświętne, Klukowo), powiatu Ostrołęka, w którym w niektórych gminach na listę bloku Chrześcijańskiego Związku głosowało 88-92% głosujących (Myszyniec, Dylewo), gminy powiatu Łomża (przykładowo Kossaki-Rutki, Chlebotki – 80% mieszkańców biorących udział w głosowaniu poparło niniejszy blok w pierwszej i 86% w drugiej gminie). Podobne przykłady wskazujące na masowe poparcie bloku prawicy w gminach wiejskich odnotowano również w powiecie kolneńskim (na przykład Przytuły), szczuczyńskim (Bogusze), augustowskim (Bargłów). Podkreślenia wymaga fakt zdecydowanie odmiennego pod względem sympatii politycznych „obrazu wyborczego” obszarów zamieszkałych przez Białorusinów (wyznawców prawosławia). Przywołać w tym miejscu należy obszary powiatu Białowieża, a zwłaszcza niektóre rejony powiatu Bielsk, przykładowo

wymienianą gminę Orla (w której zanotowano 0,6% poparcie dla Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej)¹⁵.

W pierwszych latach niepodległości wyraźnie zarysował się zasięg wpływów Narodowej Demokracji w województwie białostockim. Największe poparcie dla obozu narodowego zanotowano na obszarach z jednej strony największej aktywności wyborczej mieszkańców, to jest bardzo wyraźnie na terenach zachodniej części województwa białostockiego (postszlacheckich) oraz wybranych terenach sąsiednich (przykładowo gminy powiatu augustowskiego). Granica poparcia dla ugrupowań związanych z endecją w znaczącej części przebiegała wzdłuż dawnej granicy Królestwa Polskiego. W części wschodniej województwa, obszaru byłego Cesarstwa Rosyjskiego, zwłaszcza wyznawcy prawosławia z jednej strony w małym stopniu zainteresowani byli możliwościami, jakie stworzone zostały w wyniku wprowadzenia powszechnego prawa wyborczego, z drugiej zaś z pewnością nie oddawali głosu na ugrupowania związane z prawicą, kojarzone jednoznacznie jako związane z Kościołem katolickim. Na obszarze byłej Kongresówki ludność w większej mierze korzystała także z uprawnień wyborczych. Frekwencja wyborcza w miastach generalnie była większa w porównaniu do obszarów wiejskich. W miastach z tytułu złożonej struktury narodowościowo-wyznaniowej Narodowa Demokracja nie miała szans zdobycia dominującej pozycji. Dotyczyło to nie tylko Białegostoku, ale i innych miast, także regionu łomżyńskiego. Polacy po części oddawali głos i na inne ugrupowania, chociażby na listę Polskiej Partii Socjalistycznej, liczna ludność żydowska czy białoruska (Białystok) miała również swoje reprezentacje (na przykład Blok Mniejszości Narodowych), o głosy prowadziło walkę Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”, komuniści¹⁶.

Wyniki wyborcze do parlamentu w 1928 roku z jednej strony wykazały osłabienie wpływów endecji w województwie białostockim, z drugiej zaś w pewnym zakresie potwierdziła się wcześniejsza utrwalona pozycja Narodowej Demokracji w części okręgów wyborczych, w skład których wchodziły zwłaszcza powiaty Wysokie Mazowieckie, Łomża czy Ostrów Mazowiecka. Akcja propagandowa z agitacją wyborczą endecji prowadzona była na łamach prasy regionalnej w znacznie mniejszym stopniu niż podczas wyborów w 1922 roku, większy nacisk położono na agitację tak zwaną bezpośrednią, terenową, w którą zaangażowani byli nie tylko posłowie wybrani w poprzednich wyborach parlamentarnych. Ogromne zaangażowanie wykazali w tak zwanych akcjach przedwyborczych, zwłaszcza inicjując i or-

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Zob. A. Mieczkowski, *Oblicze polityczne regionu łomżyńskiego w latach 1919-1930*, Łomża 1983, s. 104, 119.

ganizując liczne wiece, różnego rodzaju spotkania wyborcze tacy posłowie jak Witold Staniszkis, Romulad Bielicki czy Józef Jankowski¹⁷. Wydaje się że bardziej aktywnie niż w roku 1919 czy 1922 w przygotowania do wyborów włączył się Kościół katolicki¹⁸. Od 1928 roku Narodową Demokrację w Sejmie reprezentował, prócz Witolda Staniszkisa, również Zygmunt Berzowski (Wysokie Mazowieckie), z okręgu Ostrów Mazowiecka prawnik Adam Franciszek Mieczkowski, Romulad Bielicki z powiatu łomżyńskiego, z listy katolicko-narodowej wszedł do Sejmu również Romulad Pułjan z okręgu grodzieńskiego.

Po wyborach do Sejmu gazeta regionalna „Dziennik Białostocki” ogłaszając zwycięstwo Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem zamieściła wyniki wyborcze z obszaru województwa białostockiego. W świetle opublikowanych danych Blok Katolicko-Narodowy najwięcej głosów zdobył w okręgu wyborczym 4 obejmującym powiaty Ostrów, Bielsk i Wysokie Mazowieckie (zdobywając 30% oddanych głosów, najwięcej spośród poszczególnych bloków), podobne poparcie uzyskał w okręgu 7 złożonym z powiatów Łomża, Kolno, Ostrołęka i Szczuczyn (28%). Wyraźnie w tyle za Bezpartyjnym Blokiem Współpracy z Rządem pozostawał blok prawicy w okręgu wyborczym 6 – powiaty Grodno, Suwałki, Augustów i 5 – białostocki, sokólski i wołkowyski (kolejno 19% i 17% poparcie)¹⁹.

Frekwencja wyborcza na poziomie województwa wyniosła 73%, podobnie jak i w poprzednich wyborach największą aktywnością wyborczą wykazali się mieszkańcy okręgu wyborczego 7 (78% frekwencja) i 4 (75%), mniejszy udział ludności w wyborach odnotowano w okręgach 5 (70%) i 6 (69%). W wyborach 1928 roku Narodowa Demokracja występowała pod sztandarami Listy Katolicko-Narodowej (w okręgu wyborczym 4 i 7) oraz Polskiego Bloku Katolickiego, Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piaś” i Chrześcijańskiej Demokracji (w okręgu wyborczym 5, 6). W porównaniu do oficjalnej statystyki w cytowanej gazecie „Dzienniku Białostockim” zanizono wynik dotyczący osiągnięć Polskiego Bloku Katolickiego i Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piaś” i Chrześcijańskiej Demokracji. Głosy oddane na niniejszy blok prawicy dały bowiem w województwie białostockim następujący obraz: w powiatach Białystok, Sokółka, Wołkowysk ni-

¹⁷ Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: APB), Urząd Wojewódzki Białostocki 1920-1939 (dalej: UWB), sygn. 318, k. 3; sygn. 37, k. 76, 112; sygn. 38, k. 2 – 27.

¹⁸ Znane są liczne wskazania kierowane do wiernych biskupa łomżyńskiego Stanisława Łukomskiego i niższych hierarchów kościelnych – APB, UWB, sygn. 40, k. 134.

¹⁹ Zwycięstwo listy nr 1 w woj. białostockim. Jedyńka uzyskała 7 mandatów. Czytelnicy „Dziennika Białost” możecie z siebie być dumni, „Dziennik Białostocki” (dalej: „DzB”) 1928, nr 66, s. 4; Wyniki te w małym stopniu odbiegały od danych statystycznych dotyczących wyborów do Sejmu i Senatu ukazanych w Statystyce Polski.

niejszy blok osiągnął 23% wynik (27% na obszarach wiejskich), natomiast okręgu obejmującym Grodno, Suwałki, Augustów – 20% (22% w gminach wiejskich). Warto podkreślić zdecydowane poparcie mieszkańców dla Listy Katolicko-Narodowej w powiecie Wysokie Mazowieckie – 43% (w gminach wiejskich średnio 53%, w niektórych nawet 76% głosujących oddało głos na niniejszą listę) czy w części gmin wiejskich powiatu ostrowskiego (poparcie sięgało 72%) oraz łomżyńskiego (do 67%). Zauważyć należy również duże poparcie mieszkańców niektórych gmin wiejskich powiatów augustowskiego i sokólskiego dla innej listy tworzonej przez Blok Katolicki, Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast” i Chrześcijańską Demokrację (sięgające nawet 65%)²⁰.

Działalność polityczna elit Narodowej Demokracji

Z pewnością do bardzo elitarnej działalności politycznej należała praca parlamentarna. W Sejmie posłowie reprezentujący województwo białostockie realizowali zadania polityczne dotyczące spraw kraju, polityki międzynarodowej, a także kwestii dotyczących aspektów regionalnych. Problematyka podejmowana w pracach w komisjach sejmowych przykazywana była mieszkańcom województwa podczas bezpośrednich kontaktów z wyborcami, jak i przez słowo pisane, przykładowo w sprawozdaniach z obrad sejmowych zamieszczanych na łamach prasy. W pracy sejmowej posłowie endeccy, zaangażowani w różnych komisjach sejmowych, zajmowali się szeroką problematyką, między innymi dotyczącą spraw wojskowych, kwestii prawnych, w tym prawa cywilnego, rolniczych, polityki wschodniej państwa (Witold Staniszkis) spraw budżetowych, oświaty, polityki zagranicznej (Jan Harusewicz) spraw żeglugi, polityki morskiej, emigracji i polonii amerykańskiej (Jan Załuska) gospodarki rolnej i leśnej (Józef Zmitrowicz)²¹.

Wydaje się, że jednym z najaktywniejszych posłów w pracach sejmowych odradzającej się Polski był ks. Kazimierz Lutosławski. Wniósł on znaczący wkład w powstanie konstytucji marcowej, inicjował szeroką dyskusję sejmową dotyczącą ordynacji wyborczej. W udziale obrad sejmowych wyróżniał się poseł determinacją w działaniu, często ostrą polemiką, stanowczością w wyrażaniu swoich poglądów. Bardzo wyraziście prezentował poglądy dotyczące problemów związanych z tematyką mniej-

²⁰ *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 4 i 11 marca 1928 roku*, Warszawa, 1930, s. 6-9.

²¹ Biblioteka Sejmowa, *Parlamentaria II RP, Sprawozdania stenograficzne*.

szości narodowych (w tym żydowskiej), położenia Kościoła katolickiego w Polsce, przynależności ziem wschodnich do Rzeczypospolitej (zwłaszcza Wileńszczyzny) czy polityki zagranicznej państwa (wobec Rosji czy Niemiec). Szczególne miejsce w jego poglądach zajmowała kwestia związana z miejscem społeczności żydowskiej w odradzających się strukturach państwa polskiego i społeczeństwie II Rzeczypospolitej²². Z jednej strony poseł Kazimierz Lutosławski narażony był na ostrą krytykę ze strony opozycji politycznej, z drugiej zaś cieszył się bardzo dużym autorytetem wśród członków parlamentu oraz ogółu ludności polskiej nie tylko obszaru łomżyńskiego, który reprezentował. Na szczególne uznanie i szacunek ludności polskiej województwa białostockiego i ziem sąsiednich zasługiwał K. Lutosławski dzięki również szczególnemu autorytetowi Kościoła katolickiego w Polsce. Zainteresowania polityczne posła, podnoszone przez niego problemy bardzo ważne dla Polaków z ziem północno-wschodnich (kwestia narodowościowa czy przynależność Wileńszczyzny do Polski) miały wpływ na umacnianie jego pozycji pośród elit politycznych również regionalnych.

O włączeniu posłów do grona elit politycznych regionalnych decydowała szeroko rozumiana praca polityczna na poziomie regionalnym. Należy podkreślić, że informacje z obrad sejmowych docierały w dosyć ograniczonym zakresie do ogółu ludności terenów reprezentowanych przez posłów. Wydaje się, że podczas bezpośrednich kontaktów elit ze społeczeństwem dominowała tematyka dotycząca szeroko rozumianej krytyki opozycji politycznej. Podczas wieców, spotkań wyborczych informowano wprawdzie na temat prac sejmowych, uszczegóławiano jednak głównie zagadnienia dotyczące krytyki działań rządu oraz bezpośrednio dotyczące mieszkańców danego terenu, których reprezentowano w Sejmie.

Na temat spraw poruszanych w ławach sejmowych Kazimierz Lutosławski pisał w „Gazecie Warszawskiej” oraz innych czasopismach krajowych i lokalnych, informował społeczeństwo podczas debat, odczytów, różnorodnych bezpośrednich spotkań z mieszkańcami o charakterze politycznym i społecznym. Poruszał wówczas szereg problemów, będących przedmiotem jego zaangażowania politycznego. W „Gazecie Łomżyńskiej” pisano między innymi: „W logicznym, jasnym i jędrnym jak zwykle przemówieniu – wprowadzając we wstępnej części artykułu – skreślił nam niemal cały bieg życia politycznego w Sejmie, wyświetlając przyczyny obecnego zła. To że dotąd nie posiadamy konstytucji, że Sejm Ustawodawczy mało zdziałał [...] Prelegent przypomniał, że stronnictwa narodowe bynajmniej nie były w zasadzie przeciwne reformie rolnej [...] Mówił o odbudowie

²² Ibidem.

kraju [...] pocieszał nas, że ma nadzieję, że do 3 maja sejm Ustawodawczy zakończy nareszcie swe prace”²³. „Gazeta Warszawska” zamieszczała szereg sprawozdań z posiedzeń Sejmu. Zamieszczano w nich informacje między innymi o kwestiach podnoszonych przez posła K. Lutosławskiego. W niniejszej gazecie, przecież o zasięgu krajowym, pojawiały się artykuły dotyczące sytuacji politycznej w poszczególnych częściach Polski. Na temat wieców organizowanych przez posłów pojawiły się informacje w artykule *Głos województwa białostockiego*. Informowano w nim czytelników o wiecach organizowanych w powiecie Wysokie Mazowieckie z udziałem posła Józefa Jankowskiego, o uchwalonej rezolucji dotyczącej między innymi kwestii narodowościowych w województwie białostockim, potrzebie uregulowań granicznych polsko-litewskich, przynależności powiatu wołkowskiego do Polski²⁴. Inni posłowie, w tym Witold Staniszkis, informowali społeczeństwo o pracach sejmowych, działalności Stronnictwa Narodowego na gruncie parlamentarnym oraz terenowej pracy politycznej stronnictwa. Podczas agitacji politycznej Witold Staniszkis przybliżał mieszkańcom województwa białostockiego na temat działań antyrządowych Stronnictwa Narodowego, naświetlał problemy polityki międzynarodowej państwa polskiego²⁵. Również i poseł Jan Załuska wspólnie z wymienianymi posłami Kazimierzem Lutosławskim i Witoldem Staniszkisem angażował się w organizację wieców politycznych na terenie województwa białostockiego²⁶. Dla przykładu Witold Staniszkis jako reprezentujący zarząd główny Związku Ludowo-Narodowego, wraz z posłem Michałem Arcichowskim zorganizował dla kilkuset mieszkańców Białegostoku wiec poselski, podczas którego mówiono o przesileniu rządowym, pracach sejmowych nad ordynacją wyborczą, politycznej pracy przedwyborczej, organizacjach żydowskich i masonerii, niebezpieczeństwie związanym z propagandą lewicową w Polsce²⁷. Z kolei w Suwałkach podczas jednego z wieców zorganizowanych przez Związek Ludowo-Narodowy poseł suwalski sędzia Zygmunt Kadłubowski prezentował zebranym informacje na temat sytuacji politycznej, gospodarczej i finansowej Polski, przedstawiał krytyczną ocenę polityki wewnętrznej i międzynarodowej rządu polskiego²⁸.

Gazety lokalne zamieszczały dosyć szczegółowe dane dotyczące zakresu prac parlamentarnych. Na łamach niniejszych gazet publikowano,

²³ Obecny, *Wiec*, „GŁ” 1923, nr 37, s. 2.

²⁴ „GW” 1922, nr 159, s. 3.

²⁵ APB, UWB, sygn. 318

²⁶ APB, UWB, sygn. 318, k. 3; *Odprawa oszczercom endeckim*, „DzB” 1922, nr 219, s. 2.

²⁷ *Zjazd Związku Ludowo-Narodowego w Białymstoku*, „GW” 1922, nr 178, s. 6.

²⁸ *Zebranie poselskie ZLN*, „Suwalski Kurier Polski” 1926, nr 35, s. 2.

o czym już wspomiano, informacje o pracach bieżących posłów, dotyczących zwłaszcza spraw ważnych z punktu widzenia mieszkańców danego regionu. Przykładowo, w „Gazecie Łomżyńskiej” przekazano czytelnikom, że „posłowie Związku Ludowo-Narodowego dr Jan Załuska, Witold Staniszkis, Adam Mieczkowski, Stanisław Włodek, Michał Arcichowski, ks. Stanisław Szczęsnowicz i inni wnieśli wniosek w Sejmie o usunięcie zanie dbań w gospodarce kolejowej”²⁹, ... [w tym w kwestii kolei Białystok – Grajewo – dop. M.D.] Na łamach prasy zamieszczano również szczegółowe sprawozdania na temat spotkań posłów z lokalną ludnością. W „Dzienniku Białostockim” opublikowano na przykład relację dotyczącą posła Józefa Zmitrowicza i jego kontaktów z lokalnymi wyborcami: „poseł ziemi białostockiej Józef Zmitrowicz po nabożeństwie przed ludem parafii dolistowskiej zdał sprawozdanie z posiedzenia sejmowego. Resztę czasu pan poseł poświęcił na przyjmowanie interesantów, udzielając każdemu stosownych i świątłych rad”³⁰.

Ważnym polem, na którym elity budowały autorytet w społeczeństwie, była działalność w zakresie tworzenia struktur terenowych Narodowej Demokracji. Można założyć, że największym autorytetem w społeczeństwie cieszyli się ci posłowie, którzy we współpracy z lokalnymi działaczami politycznymi zakładali i angażowali się w funkcjonowanie oddziałów partii politycznych i współpracujących z partiami innych organizacji. Od 1919 roku, o czym już wspomiano, zaczęto inicjować zakładanie kół Związku Ludowo-Narodowego na obszarze powiatów mazowieckiego, łomżyńskiego czy bielskiego. Należy przypuszczać, że do 1921 roku koła Związku powołano w większości miast i małych miasteczek zachodniej Białostocczyzny. O powoływaniu kół na bieżąco informowała także prasa lokalna, wymieniano skład komitetów założycielskich, członkowskich. Przywoływana „Gazeta Łomżyńska” donosiła o powołaniu koła między innymi w Łomży, Ostrołęce, Zambrowie czy mniejszych miejscowościach takich jak Lipsk nad Biebrzą³¹. Wydaje się, że największą aktywnością w zakresie tworzenia struktur terenowych Narodowej Demokracji wyróżniał się Witold Staniszkis. Po 1922 roku wspierał poseł organizowanie i działalność kół Związku Ludowo-Narodowego, w późniejszym czasie, zwłaszcza bardzo aktywnie przed wyborami parlamentarnymi 1928 roku przewodził tworzeniu struktur Stronnictwa Narodowego na obszarze poszczególnych

²⁹ *Zaniedbania kolei*, „GŁ” 1921, nr 49, s. 1.

³⁰ Ks. S. Huniewicz, *Sprawozdania poselskie*, „DzB” 1919, nr 153, s. 2.

³¹ *Z ruchu Ludowo-Narodowego*, „GŁ” 1920, nr 21, s. 5; Irski, *Korespondencje. Z Ostrołęki*, „GŁ” 1923, nr 3, s. 2; *Założenie koła Związku Ludowo-Narodowego*, „GŁ” 1920, nr 16, s. 7; *Lipsk nad Biebrzą*, „GŁ” 1922, nr 8, s. 4.

powiatów województwa białostockiego, nie tylko na terenie łomżyńskiego, powiatu Wysokie Mazowieckie, bielskiego czy augustowskiego, również na Grodzieńszczyźnie i Suwalszczyźnie³². Warto nadmienić, że działania polityczne W. Staniszkisa i współpracujących z nim posłów wspierali posłowie pochodzący z łomżyńskiego ale reprezentujący inne dzielnice Polski (przykładem Bohdan Winiarski), działania polityczne wspierała również Narodowa Organizacja Kobiet. Na jeden z wieców zorganizowanych przez posła W. Staniszkisa przybyła także posłanka Gabriela Balicka. Jej przyjazd spowodowany był jej kontaktami z regionalnymi oddziałami Narodowej Organizacji Kobiet, między innymi z oddziałem łomżyńskim i suwalskim³³. Należy wymienić i innych posłów, przykładowo Jana Załuskę, który z wymienianymi posłami Kazimierzem Lutosławskim i Witoldem Staniszkisem również współorganizował wiece polityczne na terenie województwa białostockiego³⁴. Z kolei przy udziale posła Józefa Jankowskiego powołano wiele kół terenowych Związku Ludowo-Narodowego, między innymi na obszarze powiatów białostockiego, bielskiego, w rejonie Augustowa³⁵. Na przełomie lat 1926 i 1927, wraz z posłem Romualdem Bielickim z Łomży i posłem Zygmuntem Kadłubowskim z Suwałk, Józef Jankowski organizował struktury młodzieżowe Obozu Wielkiej Polski w województwie białostockim³⁶. Natomiast wymieniany Zygmunt Kadłubowski prowadził aktywne prace agitacyjne podczas wyborów parlamentarnych w 1928 roku, współpracował z suwalską Narodową Organizacją Kobiet³⁷. Powoływanie placówek Stronnictwa Narodowego na obszarze powiatu łomżyńskiego, ostrołęckiego, kolneńskiego, szczuczynskiego, ostrowskiego, wysokomazowieckiego i bielskiego wspierał również senator Wacław Malinowski, prezes koła powiatowego Związku Ludowo-Narodowego, z kolei w powiecie sokólskim – adwokat Gustaw Zabłocki pochodzący z Suwałk³⁸.

W kwestii zaangażowania politycznego kobiet w społeczeństwie województwa białostockiego przeważał pogląd, podobnie jak i we wcześniejszym okresie, o tradycyjnej roli kobiety i jej miejscu w życiu politycznym, publicznym. Bez wątplenia znaczące wpływy Narodowej Demokracji na omawianym obszarze odzwierciedlały możliwości działalności politycznej kobiet oraz ogólny pogląd samych kobiet w sprawie ich udziału w życiu po-

³² APB, UWB, sygn. 44, k. 92, 117, 140, 158-159; sygn. 45, k. 50, 128-129; sygn. 37, k. 4- 35 i n.

³³ Ibidem, sygn. 318, k. 3-13.

³⁴ Ibidem, k. 3; *Odprawa oszczercom endeckim*, „DzB” 1922, nr 219, s. 2.

³⁵ APB, UWB, sygn. 37, k. 76, 112; sygn. 38, k. 2, 17-27a; sygn. 35, k. 7-8.

³⁶ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Zbiór Dokumentów Obozu Narodowego, sygn. 1, k. 19 – 35, 172 – 188.

³⁷ APB, UWB, sygn. 318, k. 12 a.

³⁸ Ibidem, sygn. 45, k. 70-71; sygn. 318, k. 26.

litycznym. Na omawianym terenie, o czym już wspomiano, ze szczególnym uwzględnieniem łomżyńskiego, prężnie działała Narodowa Organizacja Kobiet, jako ściśle współpracująca ze Związkiem Ludowo-Narodowym, później Stronnictwem Narodowym³⁹. Szczególne zaangażowanie polityczne zarówno Narodowej Organizacji Kobiet czy Koła Polek uwidaczniało się podczas wyborów parlamentarnych i samorządowych. Pojawiały się wówczas apele kierowane do kobiet, między innymi publikowane na łamach prasy lokalnej, zachęcające do czynnego udziału w wyborach.

Narodowa Organizacja Kobiet prężnie działała w Łomżyńskim, Suwałkach (tu współpracowała z wileńską organizacją), także w Grodnie. Należy dodać, że wsparcia organizacyjnego organizacji terenowych udzielały założycielki ogólnopolskich struktur, głównie Gabriela Balicka, także związana z powiatem łomżyńskim Izabela Wolikowska z Lutosławskich. Należy podkreślić, że Maria Niklewiczowa z Lutosławskich zaangażowana w działalność Koła Polek utrzymywała kontakty z liderkami z różnych części Polski, brała udział w zjazdach i kongresach organizacji, między innymi jako reprezentantka zarządu głównego w zjeździe delegatek Koła Polek w Warszawie w 1922 roku⁴⁰. Narodowa Organizacja Kobiet, podobnie jak i na przykład Koła Polek czy Koła Ziemianek wspierały mężczyzn w działalności politycznej, swoją aktywnością wpływały na wzmacnianie wpływów politycznych Narodowej Demokracji na danym terenie. Wśród kobiet łomżyńskich związanych ze strukturami endeckimi wymienić należy Janinę Komornicką z Ostrołęki, działaczkę Koła Polek i wielu innych stowarzyszeń zrzeszających kobiety czy Marię Lutosławską, liderkę w strukturach Koła Ziemianek⁴¹.

Szczególną aktywność Narodowej Organizacji Kobiet zauważa się w okresie wyborów samorządowych i parlamentarnych. We współpracy ze strukturami partyjnymi organizowały kobiety liczne wiece wyborcze, podczas których propagowały program polityczny narodowców, zachęcały do udziału w wyborach i do wstępowania w poczet członkiń organizacji. W siedzibach organizacji cyklicznie odbywały się pogadanki, odczyty, wykłady kierowane do szerszego grona kobiet⁴². Ponadto, działaczki Narodowej Organizacji Kobiet, o czym już wspomiano, wspomagały

³⁹ Organizacyjne zebranie Związku Ludowo-Narodowego, „GŁ” 1920, nr 15, s. 5.

⁴⁰ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAHUL), f. 841, Zjednoczenie Polskich Chrześcijańskich Towarzystw Kobięcych, (dalej: ZPChTK), sygn. 44, k. 1-9.

⁴¹ Janina Komornicka pisała dość cyklicznie do „Gazety Łomżyńskiej” – przykładowo J. Komornicka, *Korespondencja. Z Ostrołęki* „GŁ” 1922, nr 8, s. 5; Na temat Marii Lutosławskiej – *Z Koła Ziemianek*, „GŁ” 1920, nr 13, s. 5.

⁴² *Praca społeczna Narodowej Organizacji Kobiet*, „DzB” 1927, nr 37, s. 4.

działaczy endeckich (między innymi Witolda Staniszkisa) w budowaniu struktur terenowych województwa białostockiego. Przykładowo, w Łomży w 1928 roku odbył się wiec Narodowej Organizacji Kobiet z udziałem posłanki Gabrieli Balickiej. Podczas niniejszego spotkania, w którym uczestniczyło ponad 50 kobiet, poruszała ona kwestię wychowania narodowego młodzieży, poddawała krytyce posunięcia rządu zmierzające do osłabienia obozu narodowego, przekonywała słuchaczki do wstępowania do organizacji⁴³.

Należy nadmienić również o młodym pokoleniu elit związanych ideowo z Narodową Demokracją. Byli to przede wszystkim przedstawiciele grup studenckich, angażujący się w działalność organizacji politycznych młodzieżowych, takich jak Młodzież Wszechpolska. Młodzież pochodząca także z województwa białostockiego z organizacją Młodzieży Wszechpolskiej zetknęła się podczas studiów uniwersyteckich, między innymi we Lwowie i w Warszawie. W skład organizacji wchodziła przede wszystkim młodzież akademicka, chociaż czyniono próby dotarcia do młodzieży szkół średnich. Około 1925 roku funkcjonowały ośrodki Młodzieży Wszechpolskiej między innymi we Lwowie, Warszawie, Poznaniu, Krakowie, Lublinie. Młodzież z województwa białostockiego studiująca na Uniwersytecie Warszawskim zasilala koło warszawskie, gdzie referatowi prasy i propagandy przewodził wówczas Jan Korolec, związany później Obozem Narodowo-Radykalnym, redaktor wychodzącego później i na Białostoczczyźnie dziennika Narodowej Demokracji o nazwie ABC. Z organizacją współpracował także wymieniany prawnik Bohdan Winiarski. Tak zwane Związki Akademickie Młodzieży Wszechpolskiej szczególnie aktywność przejawiały w okresie przygotowań do wyborów w 1928 roku⁴⁴. Młodzież zasilala także organizację Obóz Wielkiej Polski, dosyć aktywnie działającą na terenie powiatów mazowieckiego i łomżyńskiego już w 1926 roku. W działania Obozu Wielkiej Polski na terenie województwa białostockiego angażował się zwłaszcza poseł Romuald Bielicki oraz Zygmunt Berezowski, członek władz centralnych Obozu Wielkiej Polski⁴⁵. W późniejszym czasie młodzież szkół średnich oraz akademicka sympatyzowała z Obozem Narodowo-Radykalnym (przykładem Waław Alchimowicz z gminy Wiżajny z powiatu suwalskiego, student Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie,

⁴³ APB, UWB, sygn. 45, k. 129; 318, k. 3-13.

⁴⁴ CPAHUL, f. 431, Młodzież Wszechpolska, sygn. 5, k. 5-7; sygn. 6, k. 1-2.

⁴⁵ APB, UWB, sygn. 38, k. 25 i n.

związany z obozem już od czasu edukacji w szkole średniej, kiedy zajmował się kolportażem ulotek Obozu Narodowo-Radykalnego)⁴⁶.

Droga do izby poselskiej prowadziła dosyć często przez szczeble kariery urzędniczej, pracę w politycznych strukturach lokalnych. Także i po zakończeniu kadencji w Sejmie, niejednokrotnie w większym stopniu niż przed pracą w parlamencie, angażowano się w szeroko rozumiany rozwój życia politycznego terenu, z którym wiązało byłych posłów życie osobiste i praca zawodowa. W ogromnej mierze zarówno podczas pracy poselskiej, jak i w późniejszym okresie niniejsi przedstawiciele elit przewodzili życiu politycznemu danego regionu. Wspierani byli w tej pracy przez elity lokalne. Wśród elit lokalnych Narodowej Demokracji znaleźli się członkowie struktur samorządowych (w tym radni gminni i miejscy) czy instruktorzy kół okręgowych partii politycznych Narodowej Demokracji. Na polu polityczno-społecznym regionu elity lokalne Narodowej Demokracji zaznaczyły swoją obecność. Przykładowo, przez wiele lat w budowaniu struktur terenowych Stronnictwa Narodowego Witoldowi Staniszkisowi towarzyszył Zygmunt Szczepański, instruktor okręgowego sekretariatu powiatu łomżyńskiego Związku Ludowo-Narodowego. Z inicjatywy Zygmunta Szczepańskiego i współpracujących z nim księży katolickich zdołano zorganizować koła Związku Ludowo-Narodowego w większości parafii katolickich powiatów łomżyńskiego i mazowieckiego. Do działaczy regionalnych należał również ziemianin i poseł na Sejm Stanisław Włodek, cieszący się szczególnym autorytetem wśród nie tylko ziemian, ale również licznych na ziemi łomżyńskiej drobnych właścicieli ziemskich (szlachty zagrodowej)⁴⁷. Wymienić należy także aptekarza Ludwika Mieczkowskiego, cieszącego się szczególnym autorytetem, zwłaszcza na obszarze powiatu ostrowskiego, gdzie po skończeniu pracy poselskiej „konsolidował siły polityczne” Związku Ludowo-Narodowego⁴⁸. W sprawozdaniach wojewódzkiego wydziału społeczno-politycznego wielokrotnie podkreśla się działalność polityczną w powiecie sokólskim Romulada Pułjana, dyrektora Męskiego gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej w Grodnie, czy w powiecie grodzieńskim adwokata Olgierda Daniłowicza, lidera grodzieńskiego Związku Ludowo-Narodowego. Związany ze strukturami chadeckimi, ale aktywnie współpracujący również ze związkiem Ludowo-Narodowym, był ks. Bolesław Sperski. Jego współpraca owocna była zwłaszcza w okresie

⁴⁶ Państwowe Archiwum Obwodu Grodzieńskiego w Grodnie (dalej: PAOGG), f. 209, Komenda Powiatowa Policji Państwowej Powiatu Suwalskiego, sygn. 25, k. 152 – 155.

⁴⁷ APB, UWB, sygn. 44, k. 48-83; sygn. 45, k. 52-53.

⁴⁸ APB, UWB, sygn. 318, k. 3 i n.

przygotowań do wspólnej reprezentacji narodowo-chadeckiej w wyborach parlamentarnych w 1928 roku⁴⁹.

Przykładem liderów wśród elit lokalnych Narodowej Demokracji mógł być Konstanty Długoborski, rolnik drobnoszlachecki z okolic Zambrowa, działacz endecki także przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Mimo tylko elementarnego wykształcenia był współzałożycielem i działaczem wielu organizacji (kółek rolniczych, spółdzielni mleczarskich, stowarzyszeń pożyczkowo-oszczędnościowych, czytelnicy ludowych, Macierzy Szkolnej), liderem politycznym wśród mieszkańców wsi ziemi łomżyńskiej, członkiem Rady Gminy w Długoborzu, koło Zambrowa. Konstanty Długoborski znalazł się również wśród kandydatów na posła do Sejmu Ustawodawczego oraz na liście okręgowej w wyborach do Senatu w 1922 roku⁵⁰.

Uwagi końcowe

Wpływy polityczne Narodowej Demokracji na terenie zachodniej części województwa białostockiego w znaczącym stopniu zostały już zaznaczone i po części utrwalone przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Ludność polska sympatyzująca z narodowym kierunkiem politycznym wykazywała szczególne przywiązanie do religii katolickiej i autorytetu Kościoła katolickiego, wartości związanych z patriotyzmem, szczególnie podkreślała pamięć o walkach o niepodległość (w tym o powstaniach narodowych)⁵¹.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku Narodowa Demokracja na obszarze województwa białostockiego cieszyła się bardzo dużym poparciem ludności polskiej. Wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1919 roku i wybory parlamentarne w 1922 roku ukazały dominację wpływów endeckich w zachodniej części województwa białostockiego. Frekwencja wyborcza również była znacznie większa na tym obszarze w porównaniu do pozostałych terenów wschodniej Białostoczczyzny, zwłaszcza zamieszkałych w większości przez ludność prawosławną. Wybory parlamentarne w 1928 roku potwierdziły w znacznym zakresie trwałość wpływów prawicy na obszarze części województwa (w okolicach Wysokiego Mazowieckiego, Łomży, Ostrowi Mazowieckiej).

⁴⁹ PAOGG, f. 17, Sprawozdanie Policji Państwowej Grodzieńskiego Powiatu, sygn. 170, k. 2-13, 74-76; APB, UWB, sygn. 318, k. 3-26.

⁵⁰ F. Wyszynski, *Z Zambrowa*, „GŁ” 1923, nr 1, s. 6; J. Gwardiak, *Konstanty Długoborski. Słownik Biograficzny Białostocko-Łomżyńsko-Suwalski*, z. 3, Białystok 2005, s. 46-47.

⁵¹ M. Dajnowicz, *Orientacje polityczne ludności polskiej w północno-wschodniej części Królestwa Polskiego na przełomie XIX i XX wieku*, Białystok 2005, s. 251-269.

Autorytet elit endeckich województwa białostockiego, budowany w społeczeństwie niniejszego terenu, odzwierciedlał przede wszystkim realne ich zaangażowanie w sprawy regionu, wzmacniany był pozycją wynikającą z piastowania funkcji poselskich, senatorskich czy wysokiej pozycji zawodowej. Droga rekrutacji do grup elit prowadziła zazwyczaj od podejmowania małych aktywności pozadomowych (w przypadku kobiet na przykład pracy oświatowej czy dobroczynnej) i zmierzała w kierunku stanowisk w parlamencie czy strukturach rządowych. Najczęściej piastowanie tych wysokich funkcji o szczególnym uznaniu społecznym zapewniało z kolei stałą, stabilną pozycję pośród regionalnych elit politycznych.

Działalność polityczna elit Narodowej Demokracji województwa białostockiego dotyczyła prac na poziomie krajowym (przykładowo działalności parlamentarnej) i szerokiego zaangażowania w życie regionu (przykładowo w strukturach samorządowych, oddziałach regionalnych partii, organizacjach społecznych i parapolitycznych). Budowanie autorytetu w społeczeństwie wynikało w poważnej mierze z szeroko pojętego zaangażowania na rzecz społeczności lokalnej.

Z analizy działalności politycznej poszczególnych osób z kręgu elit wynika jednoznacznie, że po 1918 roku elity angażowały się w problemy związane z budowaniem w wolnej Polsce nowych struktur państwowych czy samorządowych. Wiele zaangażowania poświęcili na stworzenie (i umocnienie już istniejących) oddziałów partii endeckich czy organizacji parapolitycznych związanych z Narodową Demokracją. Działalność elit Narodowej Demokracji w zakresie tak zwanych wpływów terenowych odniosła sukces także po 1926 roku, kiedy poziomie krajowym nastąpił kryzys w działalności niniejszych struktur politycznych. Osłabienie oddziaływania społecznego elit związanych z Narodową Demokracją nastąpiło częściowo po 1928 roku, kiedy u młodego pokolenia elit w poważnym stopniu nastąpił „zwrot” ku radykalnym poglądom i działaniom politycznym, nieakceptowanym przez tak zwane starsze pokolenie działaczy Narodowej Demokracji.

The political activity of elites of the National Democracy on Region Białystok (1918-1928)

Political influences of the National Democracy in the Białystok province was very strong in the west of the province and reflected a importance and political influence of elites supporting this political strand. The majority of elites connected with the National Democracy (including women) had started the social and political activities before the year 1918. Those elites mostly descended from urban and rural intelligentsia. The authority of elites at the regional level resulted from their engagement in life of the region – professional, social and political. Political elites engaged themselves into creation of regional departments and organizations connected with the political activity . The activity of elites of the National Democracy within the scope of creating the departments of the party in Białystok province was also very powerful after the year 1926 , when the crisis took place at the national level in the activity of the organization of the National Democracy.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Zbiór Dokumentów Obozu Narodowego, sygn. 1.
- Archiwum Państwowe w Białymstoku, Urząd Wojewódzki Białostocki 1920 – 1939, sygn. 35, 37, 38, 40, 44, 45, 318.
- Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, f. 431, Młodzież Wszechpolska, sygn. 5.
- Państwowe Archiwum Obwodu Grodzieńskiego w Grodnie, f. 209, Komenda Powiatowa Policji Państwowej Powiatu Suwalskiego, sygn. 25; f. 17, Sprawozdanie Policji Państwowej Grodzieńskiego Powiatu, sygn. 170.
- Statystyki Wyborów do Sejmu Ustawodawczego*, red. L. Krzywicki, Warszawa 1921.
- Statystyki wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 5 i 12 listopada 1922 roku*, Warszawa 1926.
- Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 4 i 11 marca 1928 roku*, Warszawa 1930.
- Zjednoczenie Polskich Chrześcijańskich Towarzystw Kobiecych, f. 841, sygn. 44.

Źródła biblioteczne

- Biblioteka Sejmowa, Parlamentaria II RP, *Sprawozdania stenograficzne*.

Periodyki

- „Gazeta Warszawska” 1922, nr 159.
- Głos województwa białostockiego*, „Gazeta Warszawska” 1922, nr 159.
- Huniewicz S. Ks., *Sprawozdania poselskie*, „Dziennik Białostocki” 1919, nr 153.
- Irski, *Korespondencje. Z Ostrołęki*, „Gazeta Łomżyńska” 1923, nr 3.
- Komornicka J., *Korespondencja. Z Ostrołęki*, „Gazeta Łomżyńska” 1922, nr 8.
- Lipsk nad Biebrzą*, „Gazeta Łomżyńska” 1922, nr 8.
- Obecny, *Wiec*, „Gazeta Łomżyńska” 1923, nr 37.
- Odprawa oszczercom endeckim*, „Dziennik Białostocki” 1922, nr 219.
- Organizacyjne zebranie Związku Ludowo-Narodowego*, „Gazeta Łomżyńska” 1920, nr 15.

- Praca społeczna Narodowej Organizacji Kobiet*, „Dziennik Białostocki” 1927, nr 37.
- Wyszyński F., *Z Zambrowa*, „Gazeta Łomżyńska” 1923, nr 1.
- Zjazd Związku Ludowo-Narodowego w Białymstoku*, „Gazeta Warszawska” 1922, nr 178.
- Zaniedbania kolei*, „Gazeta Łomżyńska” 1921, nr 49.
- Założenie koła Związku Ludowo-Narodowego*, „Gazeta Łomżyńska” 1920, nr 16.
- Zebranie poselskie ZLN*, „Suwalski Kurier Polski” 1926, nr 35.
- Zjazd 3500 delegatów z całej Polski Związku Ludowo-Narodowego*, „Dziennik Wileński” 1919, nr 22.
- Z Koła Ziemianek*, „Gazeta Łomżyńska” 1920, nr 13.
- Z ruchu Ludowo-Narodowego*, „Gazeta Łomżyńska” 1920, nr 21.
- Zwycięstwo listy nr 1 w woj. białostockim. Jedyńska uzyskała 7 mandatów. Czytelnicy „Dziennika Białost” możecie z siebie być dumni*, „Dziennik Białostocki” 1928, nr 66.
- Organizacyjne zebranie Związku Ludowo-Narodowego*, „Gazeta Łomżyńska” 1920, nr 15.

Opracowania

- Dajnowicz M., *Orientacje polityczne ludności polskiej w północno-wschodniej części Królestwa Polskiego na przełomie XIX i XX wieku*, Białystok 2005.
- Gwardiak J., *Konstany Długoborski. Słownik Biograficzny Białostocko-Łomżyńsko-Suwalski*, z. 3, Białystok 2005.
- Kawalec K., *Roman Dmowski*, Warszawa 2009.
- Kulak T., *Jan Ludwik Popławski 1854 – 1908. Biografia polityczna*, Wrocław 1984, t. 1-2.
- Maj E., *Narodowa Demokracja w województwie lubelskim w latach 1918 – 1939*, Lublin 2002.
- Majecki H., *Narodowa Demokracja we wschodniej części województwa białostockiego w latach 1919 – 1939*, „Studia Podlaskie” 1997, t. 7.
- Mieczkowski A., *Oblicze polityczne regionu łomżyńskiego w latach 1919-1930*, Łomża 1983.
- Milewski J.J., *Z dziejów województwa białostockiego w okresie międzywojennym*, Białystok 1999.
- Wapiński R., *Elita endecka. Przyczynek do dziejów kształtowania się grup przywódczych polskich partii politycznych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 543, Wrocław 1981.

Wapiński R., *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław 1991.

Wierzchosławski Sz., *Elity polskiego ruchu narodowego w Poznańskim i w Prusach Zachodnich w latach 1850 – 1914*, Toruń 1992.